

2023 ט' במרחשון

פר' שולח תשלח

דאגה לפרטים הקטנים - ביטוי לאהבת אם

ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה (א טו)

2) זכרון שפרה

שפרה - זו יוכבד על שם שמשפרת את הולד. פועה - זו מרים שפועה ומדברת והוגה לולד כדרך הנשים המפייסות תינוק הבוכה (יש"י)

1 המילדות הנזכרות כאן בפסוק הן יוכבד - אמו של משה רבינו, ובתה - מרים הנביאה.

והנה יוכבד הרי היתה האשה הגדולה והחשובה שבאותו הדור, בת קכ"ג שנים, משבעים הנפש שירדו למצרים, בתו של לוי, וכן מרים הרי היתה נביאה לה, וא"כ למה לא הזכרו בתורה בשמותיהן המכובדים, אלא נזכרו בשמות אחרים? 6

זאת ועוד, השמות הכתובים לכאורה הם סתם שמות על שם מלאכתן, שפרה - שמשפרת את התינוקות, ופועה - שמשחקת עם התינוקות, כאילו היו סתם איזה שתי מילדות פשוטות. האם אלו שמות המבטאים את גבורתן, שהצילו בחירוף נפש את ילדי ישראל!?

11 אבל באמת דוקא שמות אלו מצביעים על גדלותן יותר מכל!

משל לתינוק חולה במצב קשה מאד בבית-חולים, כל הרופאים והאחיות עומדים סביבו ועמלים במסירות גדולה להצילו. אם ברגע זה תראה מישהי שמדברת דברי חיבה וצוחקת אל הילד, תדע בבירור שזוהי אמו, כי אלו שמשתדלים בהצלחתו עסוקים בדברים גדולים ואין להם פנאי לקטנות שאין להם חשיבות, ורק האם מעוצם אהבתה לבנה, שמה לב גם לפרטים הקטנים ביותר.

6 כך גם יוכבד ומרים, במה שחרפו נפשן להצלת ישראל, עדיין לא הוכיחו בזה שהן כאמהות לילדי ישראל, ולא היו זוכות שיצאו מהן הבתים המפוארים של בהונה לויה ומלכות. רק כאשר גם באותו מצב נורא של סכנה שהיו ילדי ישראל נתונים אז, שהיו הורגים בהם חזוקים אותם ליאור, גם אז היו בבחינת שפרה ופועה, גם אז היה להם יישוב הדעת לקשור עניבות חמודות לתינוקים, לפטפט עמם בלשון חיבה, ולדאוג לכל צרכיהם, לרבות הפרטים הקטנים שאין הנשמה תלויה בהם - זה סימן שהן אמהות אמיתיות לבית ישראל, ולכן זכו להעמיד אחריהן בתים מפוארים.

ויאמר מלך מצרים לעמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו, הבה נתחכמה לו פן ירבה גו וישימו עליו שרי מסים. הנה כשעלה בדעתו להרע לישראל והוא בורשה גדולה להרע לעם חנם על לא דבר ע"כ התחכם להציע לפני השרים יועצי המלוכה רשעת בני ישראל וכי תכונת לבם לא טוב וכי אין אמן בהם לא בענייני כלל המדינה ולא בענייני הנוגע להמצריים בפרט. וזהו שהציע לפניהם הן עם כ"י רב ועצום ממנו. עצום נאמר על קניית אנכסים וממון וכמו כי עצמת ממנו מאד. ואמר להם שהעשירות של ישראל הוא ממנו כלומר מהמצריים ע"י שחומסין וגזולין מן המצרים ונעמלים רבית וכדומה. וע"כ הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו, כי לבם לא נאמנה את הארץ והם מתנגדים להמדינה בכללה. וזהו שאמר וישימו עליו שרי מסים, דהשרים יעצו ושמו עליהם שרי מסים. כמו זה ראיתי במפרשים שפירשו מה דאיתא בהגדה של פסח, וירעו אותנו המצרים כמו שנאמר הבה נתחכמה, הפירושו וירעו אותנו שפירסמו אותנו לרעים

כמו שנאמר הבה נתחכמה ואח"כ ויענונו: ובזה פירשנו מה דאח"כ (תהלים טו, כא) חרפה שפרה לבי ואנפשה. דעל חרפה לא שייך לשון שברה לבי רק נתביישו פניו, ושברון לב שייך על היראה מן היסורין, וכא"ע תיקן זה ולתב שברה השפיל לבי. ולפי הנ"ל הוא כפשוטו דאחר ששמעו מהשונאים דברי כח וחרפה עליהם התחילו לירא מפני היסורין, כי אצידעו שזה הוא הקדמה על איוו גזירה חרשה שרוצים לגזור עליהם, וזהו שאמר חרפה שברה לבי, ואנושה שנתקיים לבסוף כן שסבלו הרבה יסורים, וכמאה"כ (איוב ג, כה) פחד פחדת ויאחזיני:

3) ר"כ' ר"ח

וייטב אל-קים למילדות וירב העם וגו' ויהי כי

יראו המילדות את הא-לקים ויעש להם בתים (א' כ')

1 ומפרש רש"י מהי הטובה ויעש להם בתים. ויתכן לומר פשוט, וייטב אל-קים למילדות מהי הטובה "וירב העם ויעצמו מאד" כלומר, זה שרבה העם היתה הטובה למילדות בשכר מעשיהן, כי המילדות, אשר התורה מעידה עליהן "כי יראו המילדות את האלקים" לא היו מקבלות סיפוקן בזה שד' יטיב להן באופן פרטי ויעשה להן בתים, בו בזמן שעם ישראל מתבוסס בדמו, בניו נשלכים לכליה, וכליה חלילה נשקפת לו.

6 אבל, אם זכו לראות בעיניהן, שהקב"ה ברוב חסדיו הפר את מחשבתו של אותו רשע וסוכלה עצתו, ותחת הבה נתחכמה לו פן ירבה, נתקיים "וירב העם ויעצמו מאד" זוהי ההטבה העקרת שהטיב עמהו ר', ורק אחר כך כשהוטב מצב העם כולו, יכלו המילדות להרגיש את ההטבה בחייהן הפרטיים "ויעש להן בתים".

11

מכאן שאיש המעלה מסבל סיפוק נפשי מלא אך ורק בטובה שמגיע לזולתו וכל שכן לכלל כולו, ובשום אופן לא ימצא סיפוק בכל תענוגי העולם בחומר ורוח בחייו הפרטיים, אם מצבו של הכלל ברע הוא. ואין לך פורענות גדולה מזו של דורנו שחרון אף ד' נשפך על עמנו, שגאונים וצדיקים, יהודים יראים ושלמים ותינוקות של בית רבן נהרגו ונשחטו בלי רחם, ואיך יערכו לנו תענוגי עוה"ז ואיך נוכל לעבור לסדר היום של חיים רגילים כבשנים כתיקונם, מבלי להרגיש בכל נימי נפשנו את החורבן הנורא של העדר ששת מליונים אחים קרושים וטהורים.

(4)
פ

ילוע הדבר כשארבעה אחים חיים ביחד, ומת אחד או שנים מהם, הרי אלה הנשארים בחיים מתקשרים זה לזה באהבה יותר חזקה ומסירות יותר נאמנה. גם אנו נבחנו בזאת כמדת אהבת ישראל שאנו שרידי הפליטה מרגישים איש לרעהו, המתבטאת על ידי עזרה הדדית ודאגה לגורלו של הזולת בחומר ורוח וכמה דאב הלב שששנם אנשים שהם צרי עין לראות בהצלחת אחרים והנאתם.

שמעתי מפי מו"ר הגה"צ ר' משה רוזנשטיין זצ"ל שמרן הגאון ר' ישראל סלנטר זצ"ל היה מביע לפעמים בזמן זריחת השמש, שמחה רבה על האושר שהוא מרגיש בשמש המאירה שאין ערוך לטוב הצפון בה, והוסיף ע"ז מו"ר ז"ל: למה אין אנו מרגישים את האושר למראה השמש וכל צבא השמים? מכיון שיצר לב האדם רע הוא, והוא יכול להרגיש טעם באושר ועושר רק בדבר שכל ההנאה שלו היא ואין לחבירו חלק בה, כמו שמפתח הקופה נמצא בידו ואין לחבכו שום גישה אליו, מה שאין כן בדבר שבטבע הניתן להנאת כל אחד ואחד, ברם הגר"ס שאהב את כל האדם אהבה עזה כגופו ו"כמוך" ממש, היה יכול להרגיש את האושר ועושר של הטבע אף שאחרים גם כן נהנים מזה, כמו שהאב הנאמן אינו מרגיש שום פגיעה בקניניו הפרטיים כשכניו גם כן נהנים מרכושו, אדרבה זה מוסיף לו עונג מיוחד.

16
21

הנה אם בהשקפה

ראשונה רגשי אהבת עצמו ורגשי אהבת זולתו הם כצרות זו לזו. אבל עלינו להשתדל להעמיק בזה למצוא הסגולה המאחדת אותם אחרי כי שניהם דורש ה' מאתנו, וסגולה זו היא שיתברר ויתאמת אצל האדם איכותו של ה"אני" שלו, כי בזה יומדר מעלת כל האדם לפי מדרגתו. האיש הגס והשפל כל "אני" שלו מצומצם רק בחומר ונופו. למעלה ממנו מי שמרגיש ש"אני" שלו הוא מורכב מגוף ונפש. ולמעלה מזה מי שמכניס לה"אני" שלו בני ביתו ומשפחתו ותאיש ההולך עפ"י דרכי התורה, ה"אני" שלו כולל את כל עם ישראל. שבאמת כל איש ישראל הוא רק כאבר מגוף האומה הישראלית. ועוד יש בזה מעלות של איש השלם ראי להשריש בנפשו לתרגיש שכל העולמות כולם הוא ה"אני" שלו, והוא בעצמו רק כאבר קטן בתוך הבריאה כולה, ואז גם רגש אהבת עצמו עוזר לו לאהוב את כל עם ישראל, ואת כל הבריאה כולה. ולדעתי מרומז ענין זה במאמרו של הלל ע"ה שהיה אומר אם "אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני, היינו שראוי לכל אדם להתאמץ לדאוג תמיד בעד עצמו, אבל עם זה יתאמץ להבין שאני לעצמי מה אני, שאם יצמצם את ה"אני" שלו בחוג צר כפי מראית עין, או "אני" זה מה הוא, תבל הוא וכאין נחשב, אבל אם תהיה הרגשתו מאומתת, שכללות הבריאה הוא האדם הגדול והוא ג"כ כאבר קטן בגוף הגדול הזה, אז רם ונשא גם ערכו הוא. שבמכונה גדולה גם מסמר היותר קטן אם רק משמש כלום להמכונה, הוא דבר חשוב מאד, שהכלל בנוי מפרטים ואין בכלל אלא מה שבפרט, וכן ראוי להתבונן על כל מתנות שמים מטל שמים ומשמני הארץ שהם נתונים לכלל ישראל כולה, והתחלקותם להיחידים הוא רק בתור גזירות, ע"מ שיחלקם לנצרכים, לכל אחד כחלק הראוי לו, וליטול לעצמו כפי חלקו הראוי לו. ועפ"ז יובן סגולת הצדקה שמעשרת את בעליה, כמו שדרשו חז"ל על הכתוב עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר (תענית דף ט'), שכמו שהממנה על אוצרות הממשלה באוצר קטן, אם ישמור תפקידו כראוי או יתמנה להיות גזבר על אוצר גדול מזה, אף אם לא יצטיין במעלות אחרות, ולהיפך, אם יתגלה חסרון במשמרתו, לא יועילו לו כל מעלות שימצאו בו, ויורידוהו למשרה קטנה מזה, כי כן באוצרות שמים הנתנים לאדם, אם מעשר כראוי ממלא תפקיד הגזברות שלו כראוי ליטול לעצמו כפי דרכי התורה, ומחלק למי שראוי כי עפ"י הוראת התורה או יתעשר ויתמנה לגזברות על אוצר גדול מזה, וכן הלאה למעלה למעלה, למען יתקיים רצון העליון בהטבת הכלל ע"י שמירת האוצר, ובוה איש נאמן רוח עושה רצון קונו יתברך.

(5)
כיצד יאמר
יש
י

16
21

[כ] אמילו יהודי שלא היה בארץ ישראל מעולם, חייב להודות על קשרו עם הארץ -

מדרש רבה דברים פרשה ב פסקה ח

"אמר [=משה רבינו] לפניו: 'רבש"ע, עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ, ואני איני נכנס לארץ?'" אמר לו הקב"ה: מי שהודה בארצו נקבר בארצו. ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו.

בארצו. יוסף הודה בארצו. מנין? גבירתו אומרת (בראשית טז) 'דאו הביא לנו איש עברי' וגו' ולא כפר אלא (שם מ) 'גנב גנבתי מארץ העברים'. [=לכן] נקבר בארצו. מנין? שנאמר (יהושע כד) 'זאת עצמות יוסף אשר העלו מארץ מצרים קברו בשכם'. אתה שלא הודית בארצך, אין אתה נקבר בארצך. כיצד? בנות יתרו אומרות (שמות ב) 'איש מצרי הצילנו מיד הרועים' והוא שומע ושותק. לפיכך לא נקבר בארצו. [עכ"ל המדרש]

(6)
קונטרס
א"צ
א"צ
חמשה
ע"ל זשה
א"צ

(2)

ויש לתמוה. הרי אין שני הנידונים דומים זה לזה? יוסף באמת נולד בא"י, לכן הודה על האמת. אבל משה רבינו נולד במצרים, והא כיצד יגיד על עצמו "אני עברי"? אלא מוטל על כל יהודי לראות את עצמו שהוא בן א"י, ורק במקרה וכתופעה חולפת הוא נמצא בחו"ל. לכן נתבע משה על כך.³²

ומסופר על אדמו"ר ר' מאיר יחיאל מאוסטרובצה (מגדולי אדמו"רי פולין, מחבר "אור תורה") שהיה תמיד חותם מכתביו "אני בן ארץ ישראל, לעת עתה נמצא בגלות".

על המדרש הנ"ל דרש הרב חיים שמואלביץ, ראש ישיבת מיר (בספרו "שיחות מוסר", מהד' שנת תשמ"ח ח"ג עמ' פא) הנה המדרש מלמד "אין תורה כתורת ארץ ישראל" (ויקרא רבה, יג) ומדוע אין אנו רואים את גודל המעלה הנרכשת לנו במה שאנו נמצאים בארץ הקודש? אלא נלמד זאת מהמדרש הנ"ל כי מי שאינו מכיר את קשרו היחודי אל ארצנו, אין הארץ גומלת לו יחס וקשר. אם אין אנו מחשיבים כנאוי את היותנו בארצנו, אזי גם הארץ אינה מועילה לנו לשגב אותנו לרומם אותנו. זו מציאות, ולא עונש.

31. אמנם מה שהוא לא נכנס לא"י הוא בחטא מי מריבה. אבל עדיין היה אפשר שיולכו את עצמותיו של משה לקבורה בא"י, ומדוע נענש גם בזה? ועונה המדרש כדלהלן. [ומה שנענש שלא יראה מלחמת כדע אומות, נפני שאמר לפני הקב"ה "למה הריעות" (רש"י על שמות ו, א) זה עונש נפרד. כי היה יכול לחיות עריץ בחוץ לארץ ומשם לראות הצלחתו של עם ישראל]

32. ואע"פ שיש לשאול שמא משה לא שמע מה שבנות יתרו אמרו לאביהן? שהרי אח"כ אמר יתרו "קראן לו ויאכל לחם". אלא טענת חז"ל שהיה ראוי לו לומר לבנות יתרו, עודן עומדות על הבאר, אל תטעו לפני לגוש שלי כי אני אינני מצרי, אלא אני עברי. ונשום שלא תקן את טעותן, לכן נענש.

1. מי אנכי כי אלך אל פרעה (ג. יאי"ב). יעוין ברש"י פירוש כל הדברים. ולכאורה יפלא הענין. הנה השם ציוה אותו ושלחו לילך אל פרעה להוציא את בני ישראל ממצרים, אם כן מה מקום כאן להשיב "מי אנכי"? ובאור הענין גראה שהוא בגדר שמצינו בשמואל (שמואל א' טו) כששלחו ה' למשוח את דוד למלך על ישראל, אמר להקב"ה: איך אלך ושמע שאול והרגני, וכבר ביארנו בזה (עיין דח"מ א' סי' יג), כי האבות נפל הגדולים שמרו טבע, ויראו מאוד לעבור עליה, הנה משה רבנו ע"ה היה סבור כי שליח כמותו לילך אל פרעה הוא כנגד הטבע שיועילו דבריו. כל על כן פחד ואמר "מי אנכי, והשיב לו ה': "כי אהיה עמך וגו'" — בידר לו הענין כי ההנהגה כאן היא במדה אחרת לגמרי. יעקב אבינו הובטח [בשמירה בכל אשר ילך, — ההליכה שלו היא, אלא שמה' תהיה עזרתו. וכן כל האבות והגדולים הנה הקב"ה היה בעזרם, לברכם בכל אשר עשו. לא כן היא כל ענין יציאת מצרים, כי הקב"ה בכבודו ובעצמו גאלם, אלא שמרצונו ית' היה כי משה רבנו יהיה כמסייע, כי על כן שלחו אל פרעה, והקב"ה ודאי הוא יוציאם, היא מדת "איהיה" אשר נתגלה למשה רבנו עליו השלום.]

הנה שאל משה: "וכי אוציא את בני ישראל ממצרים". וברש"י: ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שתעשה להם נס ואוציאם ממצרים, ולכאורה מה זה נוגע למשה אם יצליח בשליחותו אם לאו, הנה השם שלחו ועליו לעשות ככל אשר מצווה?

2. וכן בפסוק שני אמר: "ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם". וכבר רבו השאלות בענין שאלת משה על ענין השם. יעוין ברמב"ן, ובמדרש כאן (שמ"ר ג' ו) אמרו על זה: "באותה שעה נתברר משה על עסקיו", הנה כללו חז"ל בארבע מלים ענין עמוק מקיף על שליחותו של משה, שהיתה אחרת מכל שליחות שהיא, — שליחות משה' היתה שליחות ברורה וגלויה, כי כן כל עניניה הכל היו "גלויים" בתכלית. אין שום שאלה, למה נכנס בכל השאלות, — לידע באיזו זכותים הם נגאלים ומה ענין השם אשר בו יגאלו וכדומה, כי בשליחות משה לא נשאר כלום בהעלם, "סחט" משה מהקב"ה הכל מכל כל, כי יהיו הכל בגלוי ובפועל הגמור, עשה וברר כל עסקיו, כי דוקא "בברירות" הוא סוד כל שליחותו של משה, כי על כן היה מוכרח לידע הכל, למען כולם לגלות.

'אלהי אבותיכם שלחני אליכם' אותה שעה נתברר משה על עסקיו שנתירא אם ישאלו לו 'מה שמו' מה יאמר להם באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקדוש ברוך הוא את השם הגדול.

(7) סע

(8) כזיו סע

(9) 12? תכר

(10) אזס שאמר תכ?

(3)

זוה שאמרו והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה ט, ט) עני ורוכב על חמור שהוא יפעול אז שכל ישראל יכבשו החמור שאז ישחוט ה' יתברך להיצר הרע מכל וכל (סוכה נ"ב) ואז יהיה הגוף מלא קדושה. וכתוב עני שזה יפעול על ידי שידע שהכל מה' יתברך ויהיה שפל בעיניו ועל ידי

ענוה זוכין להיות רוכב על חמור שיהיה נכבש תחתיו. והוא יפעול כן בכל ישראל שיתגברו על הרע מכל וכל. וכן משה רבינו שהיה עניו מכל האדם פעל לזרעו שיוכלו לכבוש את החמור ולהכניס קדושה בהגוף וזוה שנאמר וירכיבם על החמור שזה היה כח משה שפעל בהם לכבוש החמור. ואחר שמל את אליעזר בנו והכניסו בקדושה שממנו יצא רחביה הראש שיצאו ממנו ששים ריבוא וכמו שאמרו (ברכות ז') רבו למעלה מששים ריבוא. ומספר ששים ריבוא היינו שכוללין כל הדברי תורה שיש בהם ששים ריבוא אנתיות וחלקי אותיות שכנגד זה יש בישראל ששים ריבוא נפשות מקבלי התורה. ואז אחר מילת אליעזר שוב לא נתיירא משה רבינו ע"ה לשלחם חזרה למדין כמו שאמרו במכילתא (יתרו א' הובא ברש"י) כי כבר פעל בהם להרכיבם על כל ענייני ותאוות הגוף שיהיה בקדושה וכאמור:

מנגנון ההתחמקות

ישנן מידות, אשר הן אבותיהן והן תולדותיהן המסתעפות מהן, הן רבות מאוד. אחת מאלה, שאנו רוצים לדבר בה הפעם, היא מידת הכרת הטובה; או בשלילה: כפיות הטובה. ישנם אמנם בני אדם, שפשוט אינם מכירים בכך שמישהו עשה עמם טובה. מיעוט זה אינו מבין כלל, לשם מה עליו להודות ולגמול טובה – וזוהי שפלות גדולה, שלא נעסוק בה. אנו נדבר בעז"ה ברוב בני האדם; אלה מכירים בחובתם לגמול עבור טובה שעשו עבורם, וזוהי באמת תחושה אנושית בסיסית.

אלא שהבעיה מתחילה מכך, שהבעת תודה כרוכה בבושה מסויימת. לא נעים להודות, שלא הצלחתי להסתדר בכוחות עצמי. ועל כן, פועל בלב האדם מנגנון משובלל, שמנסה – בדרכים שונות – להניא את האדם מלהודות. מערכת זו פועלת, להפחית בעיני האדם מערך הטובה שנעשתה עבורו; לשכנע עצמו, שהוא אכן לא היה זקוק לאחרים. ובעקבות השפעה זו על ההכרה – כשהוא מתחיל להאמין (לעצמו..) שבעצם לא הטיבו עמו – באה התחמקות מהכרת טובה מילולית או מעשית, לעושה הטובה.

פדי שנבין במה בדיוק דברים אמורים, נביא אולי על קצה המזלג, מדגם קטן של תירוצים עצמיים כאלה העולים בלבנו מדי פעם. תירוצים, בהם האדם מרגיע את מצפונו מלהכיר טובה למי שהטיב עמו:

- א. "הוא אמנם עשה לי טובה – אבל שילמתי לו, ואולי אפילו יותר מדי. נדמה לי, שהוא כבר חייב לי".
- ב. "מה הוא כבר עשה? זה בכלל לא עלה לו במאמץ!"
- ג. "זאת נקראת טובה?! הרי זה בקושי הועיל לי במשהו; הייתי מסתדר גם בלעדיו".
- ד. "הוא באמת עשה משהו – אבל אם אני לא הייתי מתאמץ בעצמי, זה לא היה שווה מאומה".

[יב] וירכיבם על החמור. פירש רש"י חמור המיוחד שחבש אברהם לעקידת יצחק והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו וכו' (וכן הוא בפרקי דרבי אליעזר פרק ל"א) וברדאי אין הפירוש שהחמור חי כמה אלפים שנה רק המכוון שהכל קדושה אחת. ועל זה קשה שהרי החמור של אברהם אבינו ע"ה נדרש (יבמות ס"ב) שבו לפס פה עם החמור עם הדומה לחמור והרי הוא לגריעותא. אך הענין דחמור מרמז לגוף שהוא החומר ובאברהם אבינו כתיב (בראשית כ"ב ג') ויחבוש את חמורו שכבש הגוף להיות בו קדושה ובשעה שרכב עליו נהפך לטוב ומרמז לקדושה. ומכל מקום אחר כך כשהניחו אצל ישמעאל ואליעזר שהם היו שני נעריו שלקח (ויקרא רבה כ"ו, ד' והובא ברש"י) וישמעאל עיקרו ושורשו משפחה מצרית והוא קליפת החמור כמו שמוכא בזוה"ק. אצלם היה החמור דקליפה קליפת התאוה ועל זה אמר להם עם הדומה לחמור. וכן

משה רבינו ע"ה מה שלקח אשתו ובניו למצרים אף שהולך להוציא את ישראל משם ולמה הולכים למצרים וכמו ששאל יתרו (כמו שאמרו בשמות רבה ד', ד') אך נתיירא שמא יתקלקלו כשיהיו במדין בין רשעים. ורצה שיקבלו את התורה אחר יציאת מצרים (כמו שאמרו שם) ועל זה נאמר וירכיבם על החמור שזה היה המכוון שלו להרכיב אותם ולהמשיל אותם על החומר הגוף והיצר הרע וזה גם כן הקדושה של אברהם אבינו ע"ה דכתיב ויחבוש את חמורו שחבשו להתגבר על היצר הרע ולהכניס קדושה בהגוף.

(11)
כ"ב
33

6

21

24

13

6

11

6

21

34

(12)

כ"ב נכנס
הכרת הטובה

שיחות לספר שמות

פרשת שמות

טו

שיחה א

אדם בשם יוסף, שהביא ברכה כלכלית עצומה למצרים (ברא' מז, יד)? – אלא שלכל הדעות פשוט הוא, שפרעה – שלדעה אחת היה אמנם מלך חדש – רק עשה עצמו כאינו מכיר את יוסף. ואונקלוס אכן כבר פירש: "אשר לא ידע את יוסף – דלא מקיים גזירת יוסף"; שהכירו, אך לא רצה לקיים דבריו (אולי כוונתו, ל"גזירת" המילה של יוסף על המצרים; וכתרגומו: "המול לכם – למגור" (ברא' יז, ט). וכן תרגם יונתן: "ולא הליך בנימוסיו", בחוקיו). ואכן זוהי גם דעת ה"ירושלמי" (ברכ' פ"ט), והדעה המכרעת במדרשים. ובאמת מדוע? מה הביא את פרעה להתעלם, מפרכתו העצומה של יוסף למצרים? – קרוב לוודאי שמבחר התירוצים שהבאנו לעיל, עמד גם לרשותו של פרעה. התירוץ החמישי למשל, יכול להתאים מאוד לעניינו: יוסף עשה הכל לטובת עצמו! הוא היה הרי אסור בבית-האסורים, ורצה לצאת לחופשי ולהיות מקורב למלכות, וכו' וכו'. אפשר כמובן, לשלב גם את התירוץ הראשון: העם המצרי גמל כבר טובה מרובה עם יוסף ובני משפחתו: בני ישראל קיבלו

ה. "הוא בכלל לא התכוון לטובתי! הוא עשה זאת לעצמו; במקרה זה הועיל גם לי".
ו. "כל מה שהוא יעשה בשבילי, לא יוכל להשתנות לטובה שפעם עשיתי עבורי".
ז. "כל אחד מכיר עוד ועוד דוגמאות לתירוצים כגון אלה ואחרים, שמקורם הוא כאמור, בקושי הנפשי של המקבל, להכיר ולהודות שהוא אכן נזקק לעזרת הזולת, ובעזרת ה', ננסה לעמוד על מקור קושי זה בסיום דברינו.

הכרת-טובה חובקת עולם

אבל התורה רוצה שנגהג אחרת.
11 | התורה מחנכת אותנו, פעם אחר פעם, להכיר טובה ולא להתחמק בתירוצים-סרק. ומי שיתבונן יפה, לעומקו של "כור הברזל" המצרי (דבר' ד, כ) בו שוחים ישראל בפרשיות אלו; מי שישים לב אל הסיפורים הקטנים שבפרשיות שיעבוד-מצרים והיצאה ממנה, יגלה שנושא הכרת-הטובה מודגש בשפע של מקרים, עד שהוא מקיף כמעט את כל דרגות החיים שבבריא. האדם נקרא להכיר טובה לא רק למין האנושי, אלא גם לבעלי החיים, ואפילו לדומם חסר-התנועה. ואגב, אם מתייחסים לשיעבוד-מצרים כאל חכנה למתרתורה, הרי שניתן לראות בפשטות, כיצד "דרך ארץ קדמה לתורה" (ויק' ט, ו); התורה מחנכת אותנו במצרים למידות ישרות, עוד לפני שנתנה לנו את המצוות בהר-סיני.

המצרים כופרים בטובה

מדוע לכל, ששיעבוד מצרים מתחיל בכפיות-טובה: "ויקם מלך חדש על מצרים, אשר לא ידע את יוסף" (שמות יא, יח). ובחז"ל שני פירושים: א. חדש ממש; ב. שנתחדשו גזירותיו (שמו"ר א, ח). מן הפירוש השני נראה בבירור, שהיתה כאן כפיות-טובה מצד פרעה. שכן היה זה מלך שהכיר את יוסף ואת פועלו למען העם המצרי, ובכל זאת החליט לפתע להרע לבני-עמו של יוסף.
אבל גם לפי הפירוש הראשון במדרש – שהיה זה מלך חדש ממש – קשה להתעלם מן השאלה המציקה: האם מלך זה לא למד את דבר-הפגם-החדשים של מצרים? האם באמת לא שמע מאומה על

התפתחותה המסויגת של כפיות-הטובה

אלא שחז"ל ראו בפרשה זו – הרבה מעבר לכך. לדעתם, יש במידה רעה זו של כפיות הטובה, חומרה שהיא מעבר לתחום היחסים שבין אדם לחבירו. הנזק העיקרי שגורם כפוי-הטובה – הוא בראש ובראשונה **לנפשו**.
ומניין לחס? – חז"ל "שמעו" צליל שווה בשני משפטים הכתובים בתורה: "אשר לא ידע את יוסף", מספרת כאן התורה על פרעה, ומאוחר יותר אומר פרעה למשה ולאהרן: "ויאמר פרעה... לא ידעתי את ה'" (שמות ה, ב). וכמו רופא מומחה, המאבחן מחלה קשה על פי סימן בלתי-נראה כמעט, אבחנו המומחים לתני"ך – חז"ל – על פי שני משפטים אלה, מחלת נפש מסוכנת: כל הכופר בטובתו של חבירו: כופר לבסוף בטובתו של הקדוש ברוך הוא; מי שאומר היום: "לא ידעתי את יוסף", הריחו מתרגל לקבל טובה מבלי לחודות עליה,

5

"ולמחר הוא עתיד לומר: לא ידעתי את ה'" (שמי"ר שם). כי כפיות-הטובה, משחיתה את האדם באיטיות. ואם בתחילתה לא הכיר טובה רק לבשר רדם - שלגביו עדיין ניתן "לתרץ" את הדבר, כפי שפתחנו - הרי שלבסוף יכפור גם בטובה שאי אפשר להתעלם ממנה, הלא היא טובתו של הקדוש ברוך הוא, נותן החיים.

כיוצא בדבר מוסרים הז"ל בקשר לרשע אחר, שגם אצלו פעל החרס האזני של כפיות הטובה בהדרגה:

"וימות שמואל ויָקְבְּצוּ כָל יִשְׂרָאֵל וַיִּסְפְּדוּ לוֹ... ומיד בנסוק הבא מוסר לנו הנביא על "איש במעון ומעשהו בכרמל.. ולו צאן שלושת אלפים ואֵלֶף עֵיזִים" (ש"א כה, א"ב). ולמה נסמך הספדו של שמואל לעושרו של נבל הכרמלי? - לגלות, שבמקום להשתתף עם ישראל בהספד הנביא שפעל רבות בקרב העם, היה נבל טרוד בעסקיו ובעידונו גופו. את ההמשך יודעים מולם: נבל מסרב להכיר-טובה לעויר דוד על הסיוע הרב שהגישו לו, ואף מכלים אותם בגסות (שם ט"ז). כפיות-הטובה החלה אפוא, באי-הכרת-טובה לנפטר; למי שניתן להשתמט ולומר, שבעצם אינו זקוק עוד לדבר. מה עוד, שכאשר מדובר בטובתו של האיש לא נהנה כל כך מן הטובה שניתנה לכלל האוכלוסייה. אבל השלב הבא הוא, אי-הכרת-טובה לדוד ולערי. הפעם מדובר כבר באנשים שגמלו עמו ועם עובדיו טובה אישית שהכל הודו בה; אנשים שממש ביקשו את עזרתו, ולא ניתן היה להסתפק בצורך שלהם בהכרת-טובה מצדו - ובכל זאת דוחה אותם נבל בבז.

כי כאמור, כפיות-טובה משחיתה את האדם בהדרגה. ואמנם השלב הבא - אומר המשורר ב"תהלים" - הוא בלתי נמנע: "אמר נבל בלבו אין אלקים..". "ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד, כאילו כופר בעיקר" (תה"ל יד, א; קה"ר ז, א, ומהר"ז ומת"כ שם).

הכרת-הטובה - כלי לעבודת ה'

ומעניין, שקשר זה שבין יחס האדם לחברה, והשלכותיו על יחסו אל הבורא, מופיע אצל בעל ספר ה"חינוך" כטעם למצוות כיבוד אב ואם: "משרשי מצווה זו" - כותב המחבר - "שראו לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי-טובה, שזה מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים".

וכדי שיתרחק ממידה מגונה זו, עליו לכבד ולהגיש כל סיוע לחורו, שהרי "יהם סיבת היותו בעולם.. וגם יָגַעוּ בו כְּמֵה יַעֲשֶׂה בְּקִטְנוֹתָיו". ואז - ממשיך ה"חינוך" - כשתקנה נפשו מידה זו של הכרת-טובה, "... יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא; שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו.. ושהוציאו לאויר העולם, וסיפק צרכו כל ימיו.. ונתן בו נפש רדעת וכיו - ויערוך במחשבתו, כמה וכמה ראוי להיזהר בעבודתו יתברך שמו" (מצווה ל).

ואם ישאל השואל: וכי מה אכפת לבורא אם האדם יכיר לו טובה, או יכפור בחסדיו? - תשובת הדבר מובאת ב"מכתב מאלהינו" (א), עמוד ט: כדי שקל עלינו לעובדו בשלימות הראויה. שכן עבודת ה' מתוך יראה בלבד, יש בה משום פחיתות; ואף שדברנו בעבר, שלמדריגתנו הנוכחית או זקוקים לבסיס מוצק זה של יראה (ענין "שיחות לרי"ה עמי לז"מא) - ברור עם זאת שאין זו לבדה התכלית המושלמת. ולכן, כדי לקיים מצוות מתוך אהבת ה', חייבים להכיר בחסדיו העצומים המושפעים עלינו בכל רגע; חסדים, תהא לנו, עד כמה יסודית מידה זו בנפש האדם, שהתורה רואה בה תשתית ראשונה במעלה לעבודת ה'.

אורח טוב - דבק באמת

איזו השקפת עולם, חייב אם כן האדם לאמץ לעצמו? - התנא אומר: "מתווה לנו את ההשקפה הנכונה בחיים: "אורח טוב מהו אומר: כמה טרחת טרח בעל-הבית... וכל שטרח - לא טרח אלא בשבילי" (ברכי נח). להכיר שעולם זה - בו אני מתארח לכמה עשרות שנים - נברא בראש ובראשונה על מנת לשמש אותי, ודווקא אותי; ולדעת לחודות למי שברא עולם נפלא שכזה. הרחי"ג ר' יחזקאל סרנא זצ"ל, היה מפרש את שאומרים בברכת המזון: "הזן את העולם כולו בטובו בחן בחסד..". על כך שהפירות נבראו עם חן מיוחד. הוא היה מתפעל מכל, שלכל פרי העניק הקדוש-ברוך-הוא יופי מיוחד במינו. ואם מותר לחוסין, הרי שתמיד חש אני הכרת-טובה והתפעלות, מהעובדה שה' ברא את העולם בשלל צבעים ולא בשחור-לבן. אין ספק, שכל אלה נעשו אך ורק כדי להטיב לנו, ולשמש אותנו באופן המעולה ביותר.

שכל אלה נעשו אך ורק כדי להטיב לנו, ולשמש אותנו באופן המעולה ביותר.

יח

שיחות לספר שמות

והגם שהמציאות היא שונה; איננו רואים כיצד כל העולם משמש אותנו – אבל במשנה בסוף "קידושין" (ד, יד) מצינו כבר התייחסות לשאלה זו: "רבי שמעון בן אלעזר אומר: ראיך מימך היה ועוף שיש להם אומנות! ונבכל זאת! הן מתפרנסים שלא בצער. והלא (הם), בעלי-החיים) לא נבראו אלא לשמשני; ואני, [שנבראתי לשמש את קוני – אינו דין שאתפרנס שלא בצער? – אלא שהרעותי מעשי, וקיפחתי את פרנסתי". אם סודריה-הבריאה הטבעיים משרתים אפילו את בעלי-החיים, משמשי האדם – קל וחומר שהיה האדם, נור הבריאה, צריך לזכות לתנאים שווים, והבריאה כולה היתה אמורה לשמש אותו בענייני העולם הזה. אלא שלהיות נור הבריאה זוהי אמנם זכות – אבל גם חובה; וכשלא ממלאים את החובה, מאבדים גם את הזכות.

וכך דרשו חז"ל על דברי קהלת: "ראה את מעשה האלקים, כי מי ויכל לפקן את אשר עיוותו", "בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אלני גרעין ואמר לו: ראה מעשי וכן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי; שאם קלקלת – אין מי שיתקן אחרך" (קהלת ז, יג, וקה"ר שם). ואמנם בתחילה, צייתה הבריאה באופן טבעי לאדם, ו"הפרה היתה נשמעת לחורש, והקלם נשמע לחורש"; באמצעי העיבוד של פדות החיים, לא היתה כל סטייה מן המסורה, ופתלם בו השקיעה האנושות כוחותיה, לא היו אבני-נגף, והוא הצמיח את הפרי לו קיווה האדם. לא היתה בקום כולו, התנגדות כלשהי ליציר-כפיו של אלקים. אך "כיוון שחטא אדם – מרדו עליו" (בר"ר כה, ב).

ובאמת יתכן מאוד, שהמתחזק במידה זו של הכרת-הטובה, יביא גם לחיזוק מידת האמת שבו. משום שהאמת היא, כאמור, שהעולם נברא לטובת האדם; ומי שאינו מוצא סיבה להודות ולהכיר-טובה על העולם, הרי זה משום שהוא רואה בעולם רק את הרע והשלילי – והשקפה זו בשקר יסודה! הסתכלות כזו, הריהי שטחית וקצרת-רואי. ולכן, מי שמחזק עצמו להודות על הבריאה ועל כל המאורעות אותו – הריהו דבק בכך יותר באמת.

— ★ —

פרשת שמות

שיחה א

יט

הבעת תודה למים ולחול
אלא שבכך, לא תם המאבק בתוככי האדם. גם אם מכיר האדם בחסדי ה' המורעפים עליו, עדיין קיימת לעיתים בלב טענה נוספת, המעכבת את האדם מלהודות על החסדים שהוא מקבל בשפע מהבורא. בפרשיות מצרים – מתייחסת התורה גם לטענה זו:

אדם אומר לעצמו: נכון, קיבלתי טובה – אבל לשם מה צריך הקדוש ברוך הוא את ה"תודה" שלי? הרי השמים ושמיי-השמים שלו הם, ומה תעלה או תוריד ההודאה שלי, אני הקטן? ואכן, דווקא משום שבראית מידה של אמת בטענה, טורחת התורה להדגיש את תשובתה לטענה זו במספר דוגמאות, כדי להמחיש את הטעות היסודית שבשאלה:
משה, כפי שאנו יודעים, אינו מכה את היאור במכת הדם, אלא אחריו אחיו עושה זאת (שמות ז, יט-כ). וכן היה גם במכת הצפרדע: "ויט אחריו את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע" (שם ח, ב), וכל זאת על פי ציווי מפורש של ה' (שם ז, יט; ח, א). ומהי הסיבה לכך? – מסביר המדרש: מפני שהיאור הנו על משה, כשהניחו את התיבה במי-היאור (שמו"ר ט, ט).

נשאל נא את עצמנו: וכי איזו טובה "עשה" היאור למשה? כמה מאמץ "השקיע" היאור בנשיאת התיבה? ... אותה שאלה נשאלת בקשר לעפר, שגם אותו אין משה מכה במכת הכינים, על פי ציווי מפורש של ה' (שמות ח, יב-ג), וגם כאן הנימוק במדרש: החול "עזר" למשה לטמון את המצרי בחול... (שמו"ר י, ז). נחזיק לכת ונאמר אפילו, שאי-מגיע" משהו ליאור או לחול – אך האם העובדה שאחרון מכה, ולא משה, מיישבת את הבעיה שבהכאת היאור והעפר? הרי סוף סוף הם עתידים ללקות; ובכלל; האם היאור הדומם חש בהכרת-הטובה של משה?!

א – אך כאן נעוץ העיקר הגדול: התורה מלמדת אותנו, שהכרת-הטובה אינה מחווה עבור היאור או לחול, אלא שאתה צריך את הכרת-הטובה! **הבעת התודה** – היא בראש ובראשונה **עבורך**. אם משה יכה דבר שגורם לו הנאה כלשהי, הרי שלמשה יחסר במידת נפש זו, ונפשו לא תגיע לשלמותה. וכבר ראינו, לאן יכולה נטיית-נפש שכזו להגיע, כפי שגילו חז"ל בענין פרעה.

שיחות לספר שמות

כ

הכרת-טובה לצורכי ה'

1 ואכן משה, המרוקם כאן את מידת הכרת-הטובה שלו על פי ציווי ה', מגיע לכך שבסוף ארבעים השנה במדבר, פועלת כבר תכונה זו בקרבנו באופן עצמאי וטבעי; גם במקרה, שלכאורה נראה הדבר כסותר את דבר ה', והכוונה למלחמת מדגן:

6 ה' מצווה את משה להינקם במדגן ולהילחם בהם: "וידבר ה' אל משה לאמר. נקום ונקמת בני ישראל מאת המדיינים..." (במד' לא, אב).

7 והנה למרבה הפלא, שולח משה את פינחס במקומו, לעמוד בבאש בני ישראל במלחמת-מצווה זו. ותמוה: משה נתגלה הרי בהבדלת ערי-המקלט שממזרח לירדן, כרודף מצוות חסר-פשרות, וכמי ששואף לקיימו דוקא בעצמו. שאף שאין הערים קולטות אלא לאחר כיבוש

8 (וחילוק כל ארץ ישראל - משה אינו יכול להתאפק, והוא מבדיל את שלוש הערים בעבר הירדן המזרחי, עוד קודם שחצו ישראל את הירדן מערבה (דבר' ד, מא): "אמר, מצווה שבאה לידי - אקיימנה!" (מכות י.)

9 "נקום" - אתה בעצמך, והוא משלח את אחרים?!"

10 בדגן. שאני מיצר למי שעשה בי טובה" (במד"ר כב, ד). אמר: אינו

11 שמדגן שימשה לו מקלט כשנמלט ממצרים (לקיש' א, קסח)

12 מבין מדעתו, שמצוה-ה' אינה יכולה להיות כרוכה בכפיות טובה! חושיו האלקיים מלאים הרגשה זו. וכך, מבלי לשאול אפילו, הוא מוסר את ביצוע המצווה לפינחס בן אלעזר; פשוט וברור אצל

13 העבד הנאמן, שלא יתכן אחרת. כי מצאו לימד אותו ה' מידה זו של הכרת-טובה - בתקשר למכות מצרים - שיגן משה רבנו את

14 השעור היטב, והטמיע אותו בנימי-נפשו. וכך, רכשה נפשו מידה זו בקניין אמץ, עד שחוא אינו יכול שלא להכיר טובה אפילו למדיינים

15 הצוררים, שה' מצווה לאבדם.

שיא חדיש

אין ספק, שנקודת המפתח בעניין זה של הכרת-הטובה היא: חינוך עצמי; תרגול יום יומי במשך שנים ארוכות. כי בלי חינוך שכזה, ובלו מודעות עמוקה לנושא, קשה לאדם לתבחין אפילו, שהוא אכן נוע

16 בכפיות-טובה. וחז"ל מגדילים ומוסרים לנו, שמידה זו חבויה כל כך

פרשת שמות

כא

1 מעיני האדם ומתודעתו, עד שיתכן ועם שלם אינו מרגיש, שבקרב

2 מקנת כפיות-טובה. נקדים כמובן, שאין בידינו לתבין - וכל-שכן לשפוט - את מעשי דור-המדבר, דור-דעה, ואין אנו אלא כמצעים

3 אל שטחיות הפסוקים ומאמרי-חז"ל:

4 שורשם של דברים, מצוי במעמד הר סיני, שם פחד העם מקול אלקים

5 המתעים בראש ההר, וביקש שמישה ידבר תחתיו; כי "אם יוספים

6 אנחנו לשמוע את קול ה' אלקינו עוד - נָמַתוּ" (דבר' ה, כב).

7 על יראת-אלקים זו, שמוח הקדוש ברוך הוא ואמר: "מי יתן והיה

8 לבכם זה להם, ליראה אותי... כל הימים" (שם, כו). איך היו ישראל

9 צריכים להגיב, למשמע "משאלה" זו של ה' - היו צריכים לומר:

10 "ויתן אתה!"; וכי מי יכול לתת חוץ מה'! - אבל בני ישראל לא

11 ביקשו זאת. ואמרו חז"ל, שעל שום שלא ביקשו יראת שמים מה'

12 באותה הזדמנות, כינה אותם משה: "כפויי-טובה בני כפויי-טובה" (ע"ז ה.). ולכאורה, לא מובן; מדוע מאשים אותם משה בכפיות-טובה

13 כלפי ה'! הרי בסופו של דבר, לא נתן ה' לבכם יראה - משום שלא

14 ביקשו - וממילא לא היה על מה להודות.

15 אבל מ"ת"ספוט" שם (ד"ה: כפויי), מגלים לנו בשתי שורות

16 קצרות, דבר מדהים: "לכך קראם: כפויי-טובה, (מפני) שלא רצו

17 לתור: אתה תן! לפי שלא היו רוצים להחזיק לו טובה בכך" (!);

18 עד כדי כך! בני ישראל לא רצו לקבל - כדי שלא יצטרכו להודות!

19 אז-באנו-אנחנו, שאנו חושבים על כפיות-טובה: הוא מוכן אפילו לסבול ולוותר

20 על הטובה, ובלבד שלא יצטרך לומר תודה; שלא יודה, שהוא היה

21 גנוב לעזרתו של מישהו.

22 ופאמור, מחשבה זו היתה עמוקה וחבויה כל כך בתודעתם, עד שישראל

23 לא הכירו אפילו שהיה כאן חטא, ורק בוחרי-כליות יכול היה להעיד על

24 אותם משה על הדבר ברמו בלבד, וגם זאת רק לאחר ארבעים שנה,

25 כשאמר: "ולא נתן ה' לכם לב לדעת... עד היום הזה" (דבר' כט,

26 ג). אולי במשך הזמן, חשב משה, תהיה הכרתם בשלה יותר להכיר

27 בחטא הצפון. נמצא, שכפיות-הטובה היתה בפשוט-פנימה של אותו

28 דור-דעה, והם עצמם לא ידעו, שזו היתה הסיבה האמיתית לכך

29 שלא ביקשו יראה-מה'.

30 הנה לנו שוב, עד כמה מזיקה כפיות-הטובה, לאדם עצמו.